

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

БІРЮКОВ ВАЛЕРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.982.33

**ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Київ–2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
Заслужений діяч науки і техніки України

Сегай Михайло Якович,

Київський регіональний центр Національної академії правових наук України,
головний науковий співробітник

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
Заслужений діяч науки і техніки України

Шепітько Валерій Юрійович,

Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри криміналістики

доктор юридичних наук, професор

Лук'янчиков Євген Дмитрович,

Національний технічний університет України «КПІ»,
професор кафедри інформаційного та підприємницького права

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

Берназ Василь Дмитрович,

Міжнародний гуманітарний університет,
проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків

Захист відбудеться "21" квітня 2011 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП–680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: ДП–680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий "10" березня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Д. Удалова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Безпека, життя і здоров'я, честь і гідність людини закріплені в Конституції України як найвища соціальна цінність. Їх гарантії в правовій державі забезпечуються чинним законодавством та ефективною діяльністю правоохоронних органів, яка оцінюється станом злочинності і рівнем розкриття злочинів. Дані офіційної статистики свідчать: у 2008 році було зареєстровано 384424 злочини, у 2009 році – 434678, при цьому відсоток їх розкриття зменшився – з 74,4% у 2008 до 64,3% у 2009 році. А саме – 118814 у 2008 році та 165576 злочинів у 2009 році залишилися нерозкритими. Таким чином, злочинність останніми роками не тільки не скорочується, а, навпаки, набрала тенденції до зростання. Вона модернізується, набуває організованого та транснаціонального характеру, прагне проникнути до влади, ініціює корупцію. Утім заходи щодо протидії їй певною мірою себе вичерпали, існуюча методологія потребує критичного переосмислення. Необхідність удосконалення правоохоронної діяльності вимагає від юридичної науки розроблення нових, ефективних методів та методик.

Розслідування злочинів безпосередньо пов'язане з пошуком, аналізом, оцінкою та використанням інформації стосовно певних об'єктів і подій. Істотне місце серед її джерел займають сучасні інформаційні системи, які завдяки інформатизації перетворилися в унікальні комплекси її накопичення, обробки, аналізу та подання в зручній формі. Сьогодні вони є одним із резервів оптимізації розслідування й дедалі більше привертають увагу вчених та практиків-правоохоронців.

Теоретичне підґрунтя інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів становлять праці вітчизняних та іноземних учених: Ю.П. Аленіна, К.В. Антонова, О.М. Бандурки, В.П. Бахіна, В.Д. Басая, Р.С. Белкіна, В.Д. Берназа, Т.В. Варфоломєвої, В.Б. Вехова, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошового, В.С. Гуславського, О.Ф. Долженкова, А.В. Дулова, В.А. Журавля, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, Р.А. Калюжного, М.К. Камінського, Н.С. Карпова, В.В. Коваленка, В.Я. Колдіна, С.М. Колотушкіна, В.О. Коновалової, О.Є. Користіна, І.І. Котюка, Н.І. Клименко, В.В. Крилова, В.С. Кузьмічова, В.В. Лисенка, В.К. Лисиченка, М.М. Лисова, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, Г.А. Матусовського, Г.М. Мухіна, Д.Й. Никифорчука, В.Т. Нора, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.С. Польового, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, В.А. Ручкіна, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, Г.П. Середи, С.М. Стахівського, Б.П. Смагоринського, О.П. Снігерьова, В.М. Тертишника, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, П.В. Цимбала, М.Я. Швеця, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шуміла, М.П. Яблокова та ін. Однак проблеми інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів вони переважно розглядали фрагментарно, у контексті певних досліджень.

Безпосередньо питання організації та функціонування інформаційних систем і використання інформації, що в них міститься, у розслідуванні злочинів

досліджували К.І. Беляков, О.О. Беляков, О.А. Белов, Є.П. Іщенко, М.Ю. Жигалов, П.М. Заблоцький, В.П. Захаров, О.Є Корнієнко, А.П. Пацкевич, В.І. Пашко, О.Р. Росинська, Р.А. Усманов, В.Г. Хахановський, Г.О. Шкляєва, С.А. Ялишев. Констатуючи їхній значний науковий внесок у розроблення поставленої проблеми, водночас зауважимо, що вони торкалися лише певних її аспектів. До останнього часу комплексного дослідження застосування в розслідуванні даних різних за цільовим призначенням та відомчою належністю інформаційних систем не проводилось, і фактично залишилася не вирішеною низка ключових проблем. Це підтверджують результати анкетування 194 науково-педагогічних працівників і 928 співробітників слідчих, оперативних та експертних підрозділів України, Російської Федерації та Республіки Білорусь. Так, 90,7% науковців і 88,8% працівників практичних підрозділів підкреслили, що в певній ситуації криміналістичного значення набуває інформація, отримана з будь-яких інформаційних систем, також вони визнали проблему, що розглядається, складною і малорозробленою в криміналістиці.

Викладене підкреслює актуальність теми, що й зумовило її обрання для дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація спрямована на виконання: Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 р. № 1767; Програми реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ, затвердженої наказом МВС України 28.10.2007 р. № 411; Наказу МВС України від 23.07.2010 р. № 347 "Про затвердження Переліку пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років"; Закону України "Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки" від 09.01.2007 р. № 537-V; Плану науково-дослідних робіт Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка на 2003–2010 роки. Тему зареєстровано в координаційному бюро Академії правових наук України (реєстраційний № 770, 2003 рік).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є розроблення теоретичних і практичних основ інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- розглянути еволюцію та сучасний стан учення, зв'язок із загальним розвитком наукової думки та практикою розслідування злочинів;
- визначитися з назвою вчення, предметом, системою, термінами й дефініціями;
- розкрити основні властивості та поняття інформації, якими оперують у криміналістиці, показати їх значення для класифікації інформаційних систем;
- здійснити класифікацію інформації, розкрити сутність потенційної та реєстраційної інформації, показати співвідношення орієнтуючої та доказової

інформації;

- з'ясувати значення інформаційних систем у сучасному суспільстві й розкритті злочинів, основи їх будови, технології обробки інформації, розробити необхідні дефініції;

- класифікувати інформаційні системи за змістом, характером обробки інформаційних ресурсів, об'єднанням, цільовим призначенням, запропонувати поняття інтегрованого банку даних;

- з'ясувати роль геоінформаційних технологій в інформаційно-довідковому забезпеченні розслідування злочинів, показати їх значення для подання результатів аналізу даних інформаційних систем;

- показати роль і значення ідентифікації в роботі інформаційних систем;

- конкретизувати правовий механізм застосування даних інформаційних систем незалежно від їх основного цільового призначення та відомчої належності як доказів;

- висвітлити правові основи створення та функціонування сучасних інформаційних систем, внести пропозиції з їх удосконалення;

- розглянути поняття й зміст криміналістичних обліків, дати їх визначення, показати їх місце в інформаційно-довідковому забезпеченні розслідування злочинів;

- з'ясувати та запропонувати поняття об'єктів криміналістичних обліків, показати роль інформації та слідів в інформаційних системах;

- класифікувати криміналістичні обліки за рівнями зосередження, службовою належністю і безпосереднім цільовим призначенням;

- окреслити головні напрями вдосконалення криміналістичних методик, засобів і методів розкриття злочинів з урахуванням потенціалу сучасних інформаційних систем;

- показати здатність сучасних автоматизованих інформаційних систем до аналізу інформації баз даних (локальних та інтегрованих) та подання результатів у доступній і зрозумілій формі, запропонувати поняття інформаційно-аналітичної системи.

Об'єкт дослідження – організаційні та правові відносини, що притаманні створенню й функціонуванню інформаційних систем і використанню в розслідуванні злочинів інформації, що складає їх масиви.

Предмет дослідження – інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: проблеми теорії та практики.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичний метод та сукупність загальних і спеціальних методів наукового пізнання, які сприяли розв'язанню поставлених завдань. Зокрема: *діалектико-матеріалістичний* забезпечив системність дослідження об'єктів, процесів, понять і категорій у їх взаємозв'язку та взаємозалежності (застосовано у всіх розділах дисертації); *метод історичного аналізу* дозволив дослідити закономірності розвитку й етапи становлення вчення у взаємозв'язку з розвитком науки і техніки, розкрити актуальність теми дослідження (у вступі, підрозділах 1.1, 5.1); *формально-логічний та логіко-семантичний методи* було

застосовано в дослідженні понятійного апарату вчення, для аналізу та вдосконалення існуючих і формулювання нових дефініцій (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4, 5.2, 5.3, 6.2); *порівняльно-правовий* – дозволив проаналізувати стан правового забезпечення інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів (підрозділи 2.3, 4.1, 4.2, 5.1); *методи системно-структурного аналізу та синтезу* сприяли детальному дослідженню будови системи вчення й інформаційних систем, розробленню алгоритмів пошуку інформації в інформаційних системах та ін. (підрозділи 1.2, 2.2, 6.1, 6.2); *метод систематизації* допоміг згрупувати розрізнені знання до єдиної системи (підрозділи 1.1, 1, 2, 3,1, 4.1, 4.2, 5,1, 6.1, 6.2); *метод класифікації* – класифікувати інформацію, інформаційні системи, знання, поняття та ін. (підрозділи 2.2, 2,3, 3,1, 3.2, 4.1, 5.1, 5,2, 5.3, 6.2); *соціологічні методи (інтерв'ювання, анкетування, експертні оцінки)* були застосовані для збирання емпіричного матеріалу (у вступі, підрозділах 1.1, 3.1, 5.1, 6.1); статистичні методи (групування, зведення, аналіз кількісних показників) дозволили узагальнити результати вивчення кримінальних справ, інтерв'ювання та анкетування окремих груп респондентів (у вступі, підрозділах 1.1, 1.2, 5.1); *метод ідентифікації* допоміг зрозуміти принципи пошуку й аналізу інформації в сучасних автоматизованих інформаційних системах (у підрозділах 3.2, 3.3, 6.2); *метод прогнозування* сприяв визначенню потенціалу інформаційних систем і перспектив їх використання для аналізу інформації в розслідуванні злочинів (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, 3.2, 3.3, 6.1, 6.2).

Емпіричну базу дослідження становлять: систематизовані статистичні дані про результати роботи правоохоронних органів за 2005–2009 роки; узагальнені результати вивчення 850 кримінальних справ; опитування 928 практичних працівників правоохоронних органів та 194 осіб науково-педагогічного складу кафедр криміналістики вищих навчальних закладів України, Російської Федерації та Республіки Білорусь; особистий досвід роботи автора: 17 років – в оперативних та експертних підрозділах і 16 років науково-педагогічної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим вітчизняним комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних проблем інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. Вона конкретизується в одержаних висновках і пропозиціях, зокрема:

вперше:

– на основі аналізу теоретичних положень криміналістики, кримінального права та процесу, судової експертизи і оперативно-розшукової діяльності, теорії управління й інформатики та інших наук зроблено висновок про доцільність використання в розслідуванні інформації з інформаційних систем незалежно від їх цільового призначення та відомчої належності;

– для назви вчення запропоновано термін "інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів", сформульовано його поняття, визначено предмет, систему та завдання; його історію та еволюцію пропонується

розглядати в контексті якісних змін, виділяючи три етапи: кримінальна реєстрація, криміналістична реєстрація, інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів;

- обґрунтовано, що інформація, яка становить масиви інформаційних систем незалежно від їх основного цільового призначення та відомчої належності, є потенційною, яка за умови використання для встановлення об'єктів чи фактів, актуалізується й набуває конкретного значення (криміналістичного, оперативно-розшукового);

- висвітлено напрямки використання геоінформаційних технологій в інформаційних системах МВС, їх значення для візуалізації та аналізу стану злочинності, для отримання уявлення про просторове розташування об'єктів;

- доведено, що метод ідентифікації в інформаційних системах застосовується для вирішення належності інформації до конкретного об'єкта, для ототожнення об'єктів за проявами в минулому, для авторизації доступу до конкретної системи;

- розкрито особливу роль настановних даних про об'єкти обліку в інтеграції інформаційних систем МВС, показано, що в криміналістичних обліках оперативно-розшукового призначення підрозділів експертної служби МВС України як об'єкти виступають матеріальні об'єкти, які на облік узяті за їхніми відображеннями (слідами), що були виявлені під час розслідування, відсутність настановних даних (які виконують роль інтеграторів) на них є однією з основних перешкод до інтеграції вказаних обліків з іншими;

- визначено шляхи удосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів за рахунок включення алгоритмів, спрямованих на отримання інформації про об'єкти та факти з використанням даних, що містять інформаційні системи, з урахуванням ситуації, що склалася, особливостей об'єктів і міжгалузевого розсіювання інформації стосовно них;

- з'ясовано співвідношення інформаційно-пошукових та інформаційно-аналітичних автоматизованих систем, показано, що інформаційно-пошукові зазвичай працюють зі "своїми" базами даних, аналітично пошукові зорієнтовані на аналіз інформації численних баз даних інтегрованих систем, що дозволяє отримувати інформацію про об'єкт, розсіяну по численних системах, а також про взаємозв'язки об'єктів, запропоновано поняття автоматизованої інформаційно-аналітичної системи;

удосконалено:

- теорію і практику використання інформації, що містять бази даних інформаційних систем у розслідуванні злочинів;

- класифікацію інформації в криміналістиці та визначення кримінальної, криміналістичної та криміналістично значущої інформації;

- поняття реєстраційної інформації – підкреслено, що достовірність і достатність для вирішення певних завдань є обов'язковими її властивостями;

- класифікацію об'єктів обліку, у тому числі криміналістичних, – окреслено їх коло, запропоновано поняття;

- знання про криміналістичні інформаційні системи, їх класифікацію за безпосереднім цільовим призначенням, відомчим, службовим та регіональним зосередженням, ступенем автоматизації та інтеграції;

- організаційно-правові основи використання досягнень сучасної криміналістики та інших юридичних наук у діяльності з розслідування злочинів;

дістали подальшого розвитку:

- загальнонаукові погляди на диференціацію й інтеграцію знань щодо міжгалузевого підходу в здійсненні наукових досліджень при вивченні злочинної діяльності та діяльності, пов'язаної з розкриттям і розслідуванням злочинів;

- наукові погляди, що комп'ютерні й мережеві технології кардинально вплинули на формування нового підходу до використання потенціалу даних інформаційних систем в розслідуванні злочинів, надавши умови для їх інтеграції, аналізу інформації та доступу до неї з віддалених точок;

- питання правового статусу інформаційних систем та значення в розслідуванні інформації, що в них міститься;

- пропозиції щодо необхідності вдосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів із позицій міжгалузевого підходу до пошуку й використання інформації, яка за певних обставин набуває криміналістичного значення;

- теоретичні основи аналізу інформації інтегрованих баз даних сучасних автоматизованих інформаційних систем.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх загальною спрямованістю на вдосконалення практики боротьби зі злочинністю, вони використовуються:

- у *правоохоронній сфері* – при складанні криміналістичних методик розслідування злочинів, провадження експертиз і досліджень, для вдосконалення роботи криміналістичних інформаційних систем, у нормотворчій діяльності, при проведенні занять у системі службової підготовки підрозділами: експертної служби МВС України (акт впровадження від 10.02.2010 р.), Головного слідчого управління МВС України (акт впровадження від 19.11.2010 р.), Департаменту зв'язку МВС України (акт впровадження від 22.11.2010 р.), Управління інформаційних технологій УМВС України в Луганській області (акт впровадження від 02.09.2010 р.), підрозділів податкової міліції в Луганській області (акт впровадження від 02.09.2010 р.);

- у *науково-дослідній роботі* – узагальнення, висновки й рекомендації складають підґрунтя для подальших наукових розробок щодо отримання та використання облікової інформації в розслідуванні злочинів: у діяльності ДНДІ МВС України (акт впровадження від 31.08.2010 р.); Академії МВС Республіки Білорусь (акт впровадження від 14.01.2010 р.);

- у *законодавчій роботі* – пропозиції про доповнення статей 14-1 та 32 КПК України та статей 2, 4, 7 і 21 Закону України "Про захист персональних даних" (лист ВР України 04-19/14-1971 від 14.09.2010 р.);

– у навчальному процесі – при викладанні криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, а також при підготовуванні підручників і посібників, розробленні навчально-методичних матеріалів у Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (акт впровадження від 16.02.2010 р.), Харківському національному університеті внутрішніх справ (акт впровадження від 03.04.2010 р.), Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження від 27.07.2010 р.); Одеському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження від 08.04.2010 р.), Запорізькому юридичному інституті ДДУВС (акт впровадження від 26.02.2010 р.), Херсонському державному університеті (акт впровадження від 21.01.2010 р.), Волгоградській академії МВС РФ (акт впровадження від 05.01.2010 р.), Омській академії МВС РФ (акт впровадження від 12.02.2010 р.), Челябінському юридичному інституті МВС РФ (акт впровадження від 11.03.2010 р.), Уральській юридичній академії (акт впровадження від 05.01.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Виконане дослідження здійснено дисертантом самостійно. Усі викладені в ньому положення і висновки обґрунтовано на основі власних досліджень автора. У співавторстві опубліковано навчальний посібник "Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей" (22,0 у.д.а.) та практичний посібник "Криміналістичне документознавство" (19,29 у.д.а.). Авторська частка в указаних працях складає 50 %. У навчальній інформаційно-довідковій програмі "Робоче місце експерта з дактилоскопічних досліджень" особистий внесок здобувача 15%. Наукові ідеї та розробки співавторів, опублікованих праць у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки, що містяться в дисертації, були оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях: "Криміналістика XXI століття" (Харків, 2010 р.); "Судова експертиза, сучасний стан та перспективи розвитку" (Київ, 2010 р.); "Криміналістика у протидії злочинності" (Київ, 2009 р.); "Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття та розслідування злочинів" (Луганськ, 2008 р.); "Использование современных достижений криминалистики и уголовного процесса в борьбе с преступностью" (Донецк, 2008 г.); "Совершенствование следственной и экспертной практики" (Россия, Омск, 2007 г.); "Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи" (Харків, 2007 р.); "Современные проблемы теории и практики криминалистического исследования документов" (Россия, Волгоград, 2007 г.); "Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие" (Киев, 2005 г.); "Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства" (Луганськ, 2004 р.); "Автоматизація дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України: проблеми та шляхи вдосконалення" (Київ, 2001 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: "Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів в сучасних умовах" (Запоріжжя, 2009 р.); "Національні інтереси та проблеми забезпечення безпеки України" (Кіровоград,

2009 р.); *міжнародних круглих столах і семінарах*: "Криміналістика без границь" (Россия, Волгоград, 2010 г.); "Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: проблеми теорії і практики" (Луганськ, 2006 р.); "Методологічні проблеми теорії і практики оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах" (Луганськ, 2004 р.); "Информационно-справочное обеспечение расследования преступлений: криминалистическое учение и практическая деятельность" (Луганск, 2010 г.).

Публікації: За результатами дослідження дисертантом опубліковано: монографію, 31 статтю у наукових фахових виданнях України, 3 навчальні посібники, 16 статей в інших виданнях, 5 авторських свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, шести розділів, 15 підрозділів, висновків, трьох додатків, списку використаних джерел (528 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 432 сторінки, з них загальний обсяг тексту – 326 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, показано її зв'язок з науковими програмами, планами й темами, визначено мету, завдання, методи, об'єкт і предмет дослідження, його наукову новизну, теоретичне та практичне значення, подано інформацію про публікацію, апробацію і впровадження результатів дослідження.

Розділ 1 "Загальні положення окремого криміналістичного вчення "інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів"" містить два підрозділи.

У *підрозділі 1.1 "Виникнення, розвиток та сучасний стан окремого криміналістичного вчення про використання даних інформаційних систем у розслідуванні злочинів"* на основі аналізу літератури й авторефератів дисертацій, захищених за цією тематикою, простежується еволюція вчення і його сучасний стан. Підкреслюється, що вчення сьогодні ще не є досконалим і не повною мірою відповідає потребам практики. За цією тематикою захищено лише одну докторську дисертацію (С.А. Ялишев, Росія, 1999 р.), а в Україні захищено дві кандидатські, підготовлені 15 років тому. Розвиток вчення автор пропонує розглядати як поступову зміну етапів, кожному з яких притаманні свої особливості. Так, потреба в оптимізації розслідування злочинів за рахунок організації обліку об'єктів, пов'язаних зі злочинною діяльністю, привела до появи в правоохоронних органах спеціалізованих інформаційних систем. Консолідація знань щодо їх функціонування та використання в розкритті злочинів логічно стає підґрунтям виникнення окремого криміналістичного вчення "кримінальна реєстрація" (I етап). Об'єктами обліку в таких системах виступають злочинці й предмети, пов'язані зі злочинами та злочинною діяльністю. Наприкінці 70-х років ХХ століття під впливом потреб практики відбуваються якісні зміни в теорії вчення. Коло об'єктів обліку інформаційних

систем, призначених сприяти розкриттю злочинів, розширюється за рахунок тих, які хоч і не мають безпосереднього відношення до злочинної діяльності, але можуть сприяти розкриттю злочинів. Для назви вчення вводиться термін "криміналістична реєстрація" (II етап). Утім у практичній діяльності постійно виникає потреба у використанні даних різних за цільовим призначенням і відомчою належністю інформаційних систем. Так, результати проведеного автором анкетування свідчать, що 90,7% науковців і 88,8% працівників практичних підрозділів вважають за необхідне використовувати в розслідуванні дані не лише криміналістичних інформаційних систем, а 63,4% науковців і 84,6% правоохоронців визнали вчення, яке розглядається, складним і мало зорієнтованим на потреби практики. У ньому повинні розглядатися питання, які виходять за межі сучасної криміналістичної реєстрації. Для його назви пропонується термін "інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів" (III етап).

У підрозділі 1.2 *"Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: його поняття, зміст, система та місце в криміналістиці"* зазначається, що аналіз історії розвитку і сучасного стану вчення є підґрунтям до розкриття низки теоретичних проблем. Як видається, знання про виявлення та використання інформації некриміналістичних обліків у розслідуванні злочинів повинні увійти до складу вчення, що зумовлює розширення його предмета, удосконалення термінології, понятійного апарату й системи. Під інформаційно-довідковим забезпеченням розслідування злочинів розуміється окреме криміналістичне вчення, предметом якого є знання про організацію і функціонування інформаційних систем незалежно від їх основного призначення та відомчої належності, порядок отримання облікової інформації й використання її в розслідуванні злочинів. У вченні пропонується виділяти загальну та спеціальну частини. У загальній підлягають розгляду історія, предмет, система вчення, основи будови інформаційних систем, питання їх автоматизації та інтеграції, способи обробки, введення та виведення інформації, місце в розслідуванні та процесуальний статус інформації, що містять інформаційні системи. У спеціальній частині розглядаються конкретні інформаційні системи, що функціонують в різних установах і відомствах, насамперед, у правоохоронних органах (криміналістичні та інші), а також особливості отримання з них необхідної інформації та її використання в розслідуванні злочинів. Підкреслюється, що нове вчення не спростовує попереднє. Криміналістична реєстрація входить до його складу як один з основних елементів системи.

Розділ 2 "Інформаційні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів" складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *"Інформація в криміналістиці її властивості, що мають значення для теорії криміналістики та діяльності з розслідування злочинів"* говориться, що інформаційний підхід до пізнання дійсності складає підґрунтя систематизації й упорядкування знань, глибинного розуміння явищ і процесів, формулювання дефініцій, здійснення ґрунтовних класифікацій. Вагоме

значення для вирішення завдань дослідження має з'ясування понять кримінальної, криміналістичної, криміналістично значущої інформації. Свого часу Р.С. Белкін наголосив на виключній прерогативі вживання терміна "криміналістично значуща", називаючи всі інші "фантомами" криміналістики. Дисертант стверджує, що терміни "кримінальна", "криміналістична" і "криміналістично значуща", як і інші, мають право на існування. Особливе значення вони мають для розуміння теоретичних основ вчення, що розглядається. Під кримінальною інформацією пропонується розуміти будь-які відомості, отримані в результаті цілеспрямованого пізнання злочинів і злочинної діяльності, які можуть бути використані для вирішення різноманітних завдань, що стоять перед суспільством і наукою. Залежно від мети та методів пізнання вона може бути криміналістичною, оперативно-розшуковою, кримінально-правовою та ін., а за умов залучення до вирішення наукових чи практичних завдань – набути певного значення. Криміналістична має яскраво виражене цільове призначення – сприяти розкриттю злочинів, під нею розуміються дані про подію злочину, отримані в результаті його цілеспрямованого пізнання криміналістичними засобами й методами, а також інша інформація призначена для розкриття злочинів. Саме така інформація про об'єкти складає масиви криміналістичних обліків. Криміналістичну інформацію не можна ототожнювати з криміналістично значущою чи протиставляти їй. Криміналістичного значення може набути будь-яка інформація незалежно від походження й основного цільового призначення.

Властивості інформації мають суттєве значення для розуміння концептуальних основ інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. Особливою її рисою є своєрідний дуалізм – поєднання ідеального (безпосередньо інформації) і матеріального (її носія). Її накопичувальний характер в інформаційних системах проявляється через *акумулювання* та *концентрацію*. *Емерджентність* (стрибокподібне зростання) проявляється в отриманні нових знань про об'єкт та його зв'язки завдяки аналізу інтегрованих баз даних. *Невичерпність* зумовлює багаторазове використання інформації і, відповідно, доцільність створення інформаційних систем. *Міжгалузевий характер і розсіювання* ініціюють використання в процесі розслідування інформації різних за відомчою належністю інформаційних систем. *Об'єктивність, достовірність і достатність* – важливі властивості й вимоги до реєстраційної інформації. *Цінність, корисність і актуальність* – прагматичні якості інформації. Актуальною є цінна й корисна інформація, яка отримана своєчасно і сприяє вирішенню нагальної проблеми.

У підрозділі 2.2. *"Класифікація інформації, що має значення для розвитку наукових основ інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів"* підкреслюється, що ґрунтовна класифікація має суттєве значення для дослідження. Автор звертає увагу на те, що поняття кримінальної, криміналістичної та криміналістично значущої інформації є результатом різної класифікації. Термін "потенційна інформація" використовують багато вчених, не завжди коректно. М.С. Польовий, В.О. Голубев та ін. під нею розуміють

зміни, які відбуваються в різноманітному середовищі під час вчинення злочину. Дисертант зазначає, що зміни є джерелами інформації, а не інформацією. Як і будь-яка інша, потенційна інформація є результатом пізнання. Цінна потенційна інформація складає масиви інформаційних систем. Під потенційною інформацією пропонується розуміти будь-яку інформацію незалежно від місця її знаходження (зберігання), яка не використовується конкретним суб'єктом для вирішення завдань, що стоять перед ним, але може сприяти їх вирішенню за умов її залучення до цього процесу. За процесуальним статусом у криміналістичній науці домінує класифікація інформації на орієнтуючу і доказову. Утім, говорити про доказовий або орієнтуючий характер тієї чи іншої інформації безвідносно до факту, який нею встановлюється, некоректно. Та сама інформація, залежно від вирішуваних завдань, може мати і орієнтуючий, і доказовий характер. При цьому доказова повинна бути зібраною з дотриманням вимог КПК, що ставляться до доказів, і поданою у визначеній законом формі. Таким чином, за процесуальним статусом інформацію доцільно класифікувати на докази й іншу інформацію.

Також виділяється реєстраційна інформація, під якою пропонується розуміти зафіксовані визначеним способом на відповідних носіях дані про об'єкти, що взяті на облік, достовірні й достатні для вирішення завдань, які зумовили створення і функціонування певної інформаційної системи. За формами фіксації її доцільно класифікувати на графічну, вербальну і предметну. Форми та способи фіксації інформації залежать від природи інформаційних сигналів і застосованих засобів та методів.

Розділ 3 "Інформаційні системи – джерела криміналістично значущої інформації" містить чотири підрозділи, у яких розглядаються питання класифікації, будови та функціонування інформаційних систем.

У підрозділі 3.1 *"Сучасні інформаційні системи: їх структура та взаємозв'язки складових"* підкреслюється, що незалежно від основного цільового призначення та відомчої належності інформаційні системи мають подібні структури, при цьому в значній їх кількості на облік узято ті самі об'єкти. Інформація ж про них розрізняється частково, а саме в частині, що зумовлена завданнями обліку. Інформаційні системи, призначені сприяти розкриттю злочинів, прийнято називати криміналістичними. Останніми роками на їх розвиток істотно вплинули комп'ютеризація та сучасні мережеві технології. Це склало умови інтеграції обліків у складні інформаційні системи з розподіленими базами даних, здатними опрацьовувати значні обсяги інформації, формувати й передавати відповіді на будь-які відстані, у зручній формі. Під інформаційною системою прийнято розуміти організаційно впорядковану сукупність масивів інформації про об'єкти та інформаційні технології, у тому числі засоби сучасної комп'ютерної техніки, програмне забезпечення і мережі зв'язку, що забезпечують процеси введення, опрацювання та видачі інформації. Якісно відособлені самостійні складові інформаційної системи іменують підсистемами. Термін "підсистема" застосовується до будь-яких складових системи – систем нижчого рівня,

забезпечувальних систем, баз даних. Інформаційні масиви (бази даних) будь-якої системи умовно можна уявити як взаємопов'язану сукупність елементів, що складають три групи: а) реквізити – найменші неподільні елементи, що містять інформацію про конкретну ознаку об'єкта обліку; б) сукупність взаємопов'язаних реквізитів, що містять інформацію про один конкретний об'єкт обліку, назвемо його *основною обліковою одиницею*; в) сукупність основних облікових одиниць з інформацією про об'єкти, що складає масиви конкретної інформаційної системи (обліку). Під основною обліковою одиницею інформаційної системи пропонується розуміти окремий документ або сукупність взаємопов'язаних реквізитів документа (картка, запис у журналі, таблиці, базі даних тощо), що містить інформацію про один об'єкт, узятий на облік у певній інформаційній системі. Об'єкт обліку не можна ототожнювати з основною обліковою одиницею, яка є штучним утворенням. За інформаційним навантаженням усі реквізити основної облікової одиниці можна поділити на дві групи: ті, що створюють умови для ідентифікації об'єкта, і ті, що містять дані про нього, зміст яких залежить від цільового призначення конкретної системи. В автоматизованих базах даних кожне поле запису може виступати як пошукове. Основна облікова одиниця та типи її реквізитів тісно пов'язані з формами обліку і способами реєстрації. Основними формами обліку в сучасних інформаційних системах є: картотечна, журнальна, колекційна, комплексна, автоматизована база даних. Основною обліковою одиницею в картотеках виступають картки, у журналах і базах даних – окремі записи, у колекціях – предмети. Для отримання інформації з автоматизованих інформаційних систем запити формуються з використанням електронних форм. Відповіді можуть бути надані у вигляді таблиць, карток, а також в інших формах, що реалізовані в певній системі.

У підрозділі 3.2 *"Класифікація інформаційних систем. Інтегровані банки даних"* підкреслюється, що для розуміння змісту й призначення інформаційних систем суттєве значення має їх класифікація. За типами інформаційних ресурсів пропонується поділяти їх на документальні й фактографічні (структуровані). Традиційно для позначення фактографічних інформаційних систем у криміналістиці користуються терміном "облік". Будь-який облік становить інформаційну систему, завданням якої є збирання, уведення, опрацювання, накопичення, зберігання та видача користувачеві інформації про об'єкти обліку. Зазвичай термін "облік" використовується зі словом, яке його конкретизує (облік автотранспорту, облік вогнепальної зброї). За функціональним призначенням інформаційні системи можна поділити на основні та забезпечувальні. За цільовим призначенням – на криміналістичні, бухгалтерські, управлінські та ін. За характером обробки інформації – на автоматизовані й неавтоматизовані (ручні). Автоматизовані у свою чергу поділяються на системи з ручною, автоматичною та напівавтоматичною реєстрацією. У системах з автоматичною реєстрацією, як правило, накопичується інформація про взаємодію об'єкта з системою, що в умовах сьогодення має суттєве значення для встановлення певних фактів у процесі

розслідування злочинів. За ступенем інтеграції інформаційні системи поділяються на поодинокі (локальні), групові (зазвичай невелика локальна мережа в масштабах підрозділу з невеликим ступенем інтеграції) та корпоративні (можуть підтримувати територіально розподілені мережі, мають складну архітектуру, високий рівень інтеграції). Завдяки інтеграції на певному рівні інформаційні системи об'єднуються в інтегровані інформаційні системи, а їх бази даних створюють інтегровані банки даних. Під інтегрованим банком даних (ІБнД) розуміється складна інформаційна система, яка становить сукупність окремих автоматизованих інформаційних систем (обліків, підсистем), що мають спільне застосування, високоорганізовану систему забезпечення й аналізу інформації з організацією доступу до інформації будь-якої його складової через одну адресу – ядро інтегрованого банку даних. Ефективну роботу з даними, що містять інтегровані банки даних, забезпечують інформаційно-пошукові, інформаційно-аналітичні та експертні системи й сучасні мережеві технології.

У підрозділі 3.3 *"Геоінформаційні технології. Їх роль та місце в інформаційно-довідковому забезпеченні розслідування злочинів"* говориться, що необхідність отримання інформації в зручній для сприйняття формі ініціює застосування в інтегрованих інформаційних системах геоінформаційних технологій. Історичними попередниками геоінформаційних систем (ГІС) в органах внутрішніх справ можна вважати карти міст, районів, на яких за допомогою умовних позначень відображалися місця скоєння злочинів, дислокації нарядів міліції та ін. Але повноцінна їх реалізація стала можливою завдяки інформатизації, створенню інтегрованих банків даних, із включенням до них баз даних картографічної інформації. Використання ГІС допомагає вирішувати дві протилежні групи питань: а) які об'єкти перебувають у певному місці (отримується інформація про об'єкти обліку – раніше судимих, безвісти зниклих, потерпілих, про вчинені злочини, про наявність і якість оперативного перекриття у визначених на карті межах); б) де перебувають певні об'єкти обліку. Відповідь подається у вигляді фрагмента карти чи плану, де у визначених місцях символами позначено конкретні об'єкти обліку. Додатково можуть бути подані таблиці, схеми зв'язків та ін. Під геоінформаційними системами МВС розуміються складні інформаційні системи, які створюються завдяки інтеграції баз даних звичайних інформаційних систем, що функціонують у підрозділах МВС на визначеному рівні, з базами даних відповідної картографічної інформації з метою аналізу та подання інформації про певні об'єкти наочно в просторовому їх розташуванні на картах чи планах. Геоінформаційні технології знайшли застосування в аналітично-інформаційних системах (підсистемах інтегрованих інформаційних систем), діяльність яких ґрунтується на комплексній обробці даних про об'єкти обліку та картографічної інформації, таких як СОВА (система оперативно-візуального аналізу). Умовою використання геотехнологій є наявність у базах даних інформації про просторове розташування об'єкта у вигляді географічних чи адресних координат. Геоінформаційні технології з реалізацією можливостей GPS-

навігації мають величезний потенціал для оперативно-розшукової діяльності, для моніторингу певних об'єктів. Вони становлять реальний резерв удосконалення інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів.

У підрозділі 3.4 "Ідентифікація: її роль у роботі інформаційних систем" зазначається, що необхідність отримання достовірної інформації, належність якої до конкретного об'єкта не викликає сумніву, потребує використання в інформаційних системах (ІС) надійних методів. Забезпечити таку надійність здатні технології, в основі яких лежить ідентифікація. У дисертації висловлюється пропозиція поділити завдання, що вирішуються в ІС з використанням ідентифікації, на три групи. До першої віднести ті, що пов'язані з вирішенням питань стосовно належності інформації до конкретного об'єкта. До другої – пов'язані з ідентифікацією об'єктів за їх проявами в минулому. До третьої – ті, що пов'язані з безпекою інформаційних систем і наданням клієнтам різного доступу до інформації.

Отриманню інформації з інформаційної системи завжди передуює вирішення питання про її належність до конкретного об'єкта чи події. Визначену сукупність даних, що складає умови здійснення ідентифікації, у багатьох галузях знань і практичній діяльності називають ідентифікаторами. В.Я. Колдін ідентифікацію за індивідуальним кодом або номером називає знаковою, а М.Я. Сегай – ідентифікацією за мітками. При цьому підкреслюють, що така ідентифікація здійснюється в інформаційних системах. В указаних випадках ідеться про штучні ідентифікатори. Під ідентифікаторами розуміються призначені для відокремлення об'єкта чи явища від інших ознаки, назви, позначки, клейма, коди, номери й інші штучні утворення або власні ознаки, притаманні їм як об'єктам чи явищам матеріального світу, які поодинокі або в певній сукупності створюють умови їх ідентифікації.

Процедура пошуку в інформаційних системах полягає в аналізі інформації, яку містять їхні бази даних, та ідентифікації об'єктів за ознаками, наведеними в запиті на перевірку. Технології ідентифікації з використанням ідентифікаторів, які ґрунтуються на власних ознаках осіб (біометричних характеристиках), дедалі частіше знаходять застосування в автоматизованих системах контролю за доступом та в автоматизованих інформаційно-пошукових системах, що здійснюють ідентифікацію осіб за їх проявами у минулому (слідами рук, ніг, ДНК).

Розділ 4 "Правові засади інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів" містить два підрозділи.

У підрозділі 4.1 "Процесуальний статус і значення в розслідуванні інформації, отриманої з інформаційних систем" зазначається, що питання процесуального статусу інформації, яку містять інформаційні системи, є одним із дискусійних у криміналістиці. Утім ні в переліку доказів, ні серед їх джерел жодна з норм чинного КПК України навіть не згадує про інформаційні системи. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших державах СНД. Умовою використання будь-якої інформації (і не лише реєстраційної) як доказу є її

достовірність, достатність, допустимість і належність. Необхідність отримання з інформаційних систем інформації, що відповідає означеним вимогам, зумовлює особливу процедуру поповнення їх масивів і застосування для її обробки надійних технологій. При отриманні з системи вона має подаватись у формі, яка не суперечить допустимості її використання як доказу. Доводиться, що більшість сучасних інформаційних систем містять достовірну інформацію про певні властивості, стан або діяльність об'єктів обліку в кількості, достатній для вирішення певних завдань. У ряді криміналістичних обліків вона є похідною від доказів (обліки слідів рук, викраденого майна, номерних речей, кулегільзотеки), що зумовлює безперечність її достовірності, достатності та належності. Достатність, достовірність і належність інформації, отриманої з інших інформаційних систем, за необхідності перевіряється. Щодо допустимості, то ця вимога досягається діями з виявлення та вилучення інформації з певної системи. Щоб отримати статус доказу, вона має бути поданою у вигляді офіційної довідки, що відноситься до "інших документів" (ст. 65, 83 КПК України), або вилученою з інформаційної системи в процесі слідчої дії.

У підрозділі 4.2 *"Правове підґрунтя створення і функціонування криміналістичних та інших інформаційних систем, шляхи його вдосконалення"* аналізуються закони, накази, настанови та інші нормативно-правові акти, що складають підґрунтя для утворення та функціонування інформаційних систем. Зазначається, що останніми роками було прийнято низку законів, наказів та інструкцій, які дійсно стали реальною основою надійного функціонування інформаційних систем. Їх розгляд свідчить, що сьогодні склалася солідна правова база функціонування інформаційних систем. Загалом їх можна поділити на три групи: а) закони, постанови Кабінету Міністрів, укази Президента, у яких ідеться про необхідність і доцільність здійснення облікової діяльності; б) відомчі накази й інструкції, що регламентують діяльність певної служби та визначають види обліків, які створюються й функціонують у їх структурі; в) накази й інструкції про створення та функціонування певної категорії інформаційних систем. Сьогодні ще низка проблем правового регулювання функціонування інформаційних систем залишається невирішеною. Так, у ст. 7.2.7. Закону України "Про захист персональних даних" говориться що їх обробка дозволяється *"...щодо виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом"*. Утім в розслідуванні будь-яких злочинів виникає необхідність у їх використанні. У дисертації пропонується викласти вказану частину норми в такій редакції: *"... щодо їх використання правоохоронними органами й судами у боротьбі зі злочинністю та здійснення правосуддя, а також для ідентифікації невідомих трупів і осіб, що не можуть повідомити дані про себе"*. До назви та змісту ст. 14-1 КПК України запропоновано додати слова "персональні дані", а в ст. 32 КПК України дати їх визначення.

Наголошується, що потреба закріплення вимог до облікової діяльності правоохоронних органів у спільному нормативному акті є актуальною. У ньому

повинні бути чітко визначені вимоги до інформації про об'єкти обліку та процедура її вміщення до систем. Правові засади складають підґрунтя для вміщення до інформаційних систем достовірної та належної інформації, достатньої для вирішення поставлених перед ними завдань.

Розділ 5 "Криміналістичні обліки – джерела криміналістично значущої інформації, їх значення та місце в розслідуванні злочинів" містить три підрозділи, присвячені криміналістичним інформаційним системам.

У підрозділі 5.1 *"Криміналістичні обліки: поняття та зміст"* розглядається ситуація з понятійний апаратом, що склалась у вченні про криміналістичну реєстрацію. Аналіз літератури свідчить, що в багатьох працях окреме криміналістичне учення й сукупність криміналістичних обліків, що здійснюють правоохоронні органи, часто ототожнюються. Дисертант показує співвідношення криміналістичної реєстрації та інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів і говорить, що криміналістична реєстрація являє собою сукупність знань про організацію та функціонування криміналістичних обліків, а також використання інформації, що в них міститься, у процесі розкриття й розслідування злочинів. Для позначення всієї сукупності криміналістичних обліків, що функціонують у правоохоронних органах, пропонується користуватися терміном "криміналістичні обліки", під якими розуміється сукупність інформаційних систем, що створені й функціонують у правоохоронних органах з метою сприяння розкриттю злочинів. Підкреслюється, що криміналістичні обліки в матеріальному вираженні становлять досить складну та багаторівневу систему, кожна складова якої призначена сприяти вирішенню конкретних завдань розслідування. Дисертант доходить висновку, що для оптимізації використання даних інформаційних систем у розслідуванні злочинів перспективним є створення обліку "кримінальна справа", який повинен містити фактографічну інформацію про час та місце вчинення злочину, матеріальні сліди, свідків, потерпілих, злочинців. Він повинен стати об'єднувальним ланцюжком в інтеграції обліків оперативно-розшукового призначення експертної служби та ДІТ з іншими інформаційними системами, складаючи умови до здійснення аналізу їх баз даних в автоматичному режимі, що сприятиме оптимізації роботи за нерозкритими злочинами.

У підрозділі 5.2 *"Об'єкти криміналістичних обліків. Поняття та класифікація"* аналізуються різні точки зору стосовно об'єктів криміналістичних обліків, які розподілено на три групи: 1) Є.П. Іщенко, П.П. Іщенко, В.К. Лисиченко під ними розуміють об'єкти матеріального світу, події та сліди; 2) В.П. Абросімов, І.В. Макаров, О.Ю. Пересункін, В.І. Терещенко, на відміну від перших, сліди не вважають об'єктами обліку; 3) Р.А. Усманов, С.А. Ялишев пропонують об'єктами обліку вважати інформацію. Дисертант доводить, що в обліках сліди є носіями інформації – відомими проявами певних об'єктів, за якими їх і беруть на облік. Інформація також є не об'єктом обліку, а засобом подання об'єкта в певній системі. Під об'єктами обліку пропонується розуміти людей, предмети матеріального

світу та події, відомості про які, а в окремих випадках вони безпосередньо в натуральному вигляді, складають масиви конкретних обліків. До об'єктів криміналістичних обліків належать злочини, люди (у тому числі їх трупи), а також предмети матеріального світу, інформацію стосовно яких вміщено в криміналістичну інформаційну систему з метою сприяння розкриттю злочинів. Особливим об'єктом значної кількості інформаційних систем є людина. Саме заради її ідентифікації та отримання іншої інформації про неї створюється більшість криміналістичних інформаційних систем. Предмети та події, узяті на облік, також часто пов'язані з людьми. Інформація, що розсіяна по різних інформаційних системах, але належить до одних об'єктів чи фактів, складає умови для інтеграції інформаційних систем. Як інтегруюча ланка часто виступають настановні дані осіб. Відсутність настановних даних про об'єкт обліку є основною перепорою до інтеграції обліків оперативно-розшукового призначення, що здійснюють підрозділи ДНДЕКЦ з іншими інформаційними системами.

У підрозділі 5.3 *"Класифікація криміналістичних обліків"* наводиться їх класифікація за відомчою належністю МВС, СБУ та інших правоохоронних органів. За зосередженням: на а) міждержавні (обліки Інтерполу, Європолу, держав СНД (МІБ та ін.); б) центральні – обліки, рівень центральних апаратів правоохоронних органів (у МВС це обліки ДІТ, ДНДЕКЦ та ін.); в) регіональні – рівень обласних ГУМВС (УМВС) та прирівнюваних до них підрозділів; г) місцеві – ті, що здійснюються в структурних підрозділах на рівні міськрайвідділів УМВС. За безпосереднім цільовим призначенням пропонується їх класифікувати на обліки: а) оперативно-розшукові; б) інформаційно-довідкові; в) довідково-допоміжні. Під криміналістичними обліками оперативно-розшукового призначення пропонується розуміти інформаційні системи, що містять інформацію стосовно об'єктів, причетних до нерозкритих злочинів, а також тих, що становлять оперативний інтерес, яка безпосередньо призначена сприяти їх ідентифікації за штучними або власними ознаками (облік слідів рук, взуття, викрадених речей); під криміналістичними обліками інформаційно-довідкового призначення розуміються обліки, призначені забезпечувати процес розслідування різноманітною інформацією про об'єкти, що раніше були причетні до злочинів та злочинної діяльності, яка може бути корисною для вирішення завдань, що виникають у процесі розслідування кримінальних справ (оперативно-довідкова картотека); до довідково-допоміжних належать колекції та каталоги різноманітних об'єктів, які використовуються як зразки для порівняння при проведенні експертиз і досліджень, а також для вирішення класифікаційних та інших завдань (колекції зброї, набоїв, печаток, штампів). Криміналістичні інформаційні системи, так само як і інші, можна класифікувати за типами вміщених ресурсів, рівнем автоматизації, інтеграції та іншими критеріями.

Розділ 6 "Використання даних інформаційних систем у діяльності з розслідування злочинів" складається з двох підрозділів.

У підрозділі 6.1 *"Роль і місце інформації, що міститься в сучасних ІС та*

АІС, у процесі розслідування" підкреслюється, що вирішення питань про використання реєстраційної інформації в розслідуванні є одним із ключових. З урахуванням специфіки дослідження проаналізовано ситуації конкретних етапів розслідування з орієнтуванням на певні обставини чи факти, можливість установлення яких дають інформаційні системи. Так, стосовно особи злочинця виділено такі ситуації: особу затримано, у неї наявні документи, що її посвідчують; особу затримано, але ніяких документів, що посвідчують її особу, немає; особа злочинця відома, але його не затримано і відомостей про його місцезнаходження немає; особа злочинця невідома, але є матеріально зафіксовані сліди, які він міг залишити; на місці події знайдено документи, які могли належати злочинцеві; інші ситуації стосовно до конкретного випадку. Залежно від ситуації пропонуються алгоритми дій, спрямованих на виявлення та отримання інформації з певних інформаційних систем. При цьому звертається увага на особливе значення, яке можуть мати дані з сучасних інформаційних систем, і насамперед з автоматичною реєстрацією та базами даних накопичувального характеру (БД мобільного зв'язку, обліку робочого часу), для підтвердження чи спростування алібі, самозвинувачення. На завершення висловлюється думка, що криміналістичні методики розслідування злочинів повинні включати алгоритми щодо вирішення певних завдань з використанням інформації, яку містять інформаційні системи. Залишення поза увагою їх потенційних можливостей при складанні криміналістичних методик є невиправданим. На те, що дані інформаційних систем є реальним резервом удосконалення криміналістичних методик, указали 61,9% осіб, анкетованих дисертантом.

У підрозділі 6.2 *"Аналітично-пошукові можливості сучасних інформаційних систем та використання результатів аналізу в розкритті й розслідуванні злочинів"* відмічається, що якісний стрибок розвитку інформаційних технологій став підґрунтям концептуальних перемін у підході до використання потенціалу інформаційних систем. В.М. Глушков ще півсторіччя тому стверджував, що використання ЕОМ без створення технологій роботи з інформацією не дасть можливості скористатись і десятою часткою їх потенціалу. Одним із дійових резервів підвищення рівня розкриття злочинів сьогодні є аналіз інформації баз даних інформаційних систем. Інтеграція інформаційних систем склала умови для такого аналізу й ініціювала розроблення спеціальних аналітично-інформаційних систем. У дисертації відзначається, що робота будь-якої інформаційно-пошукової системи ґрунтується на аналізі певних інформаційних масивів, але вони зорієнтовані на роботу зі "своїми" базами даних і діють за жорсткими алгоритмами – на запит інформація видається в тому обсязі та формі, у якій вона була вміщена до бази даних певної системи. Інформаційно-аналітичні системи зорієнтовані на роботу з численними базами даних різних інформаційних систем. Здійснюючи аналіз їх масивів, вони знаходять і об'єднують (синтезують) інформацію за її належністю до одного об'єкта або встановлюють зв'язки між різними об'єктами, які мають однакові параметри (місце мешкання, навчання, місце

відбування покарання), і подають її у зручній формі, з використанням можливостей, реалізованих у певній системі (у вигляді електронних досьє, графіків, таблиць, схем-креслень з прив'язкою до певних координат карти чи схеми). Прикладом такої діючої системи є СОВА. Результати аналізу можуть використовуватися при висуванні версій, плануванні розслідування, проведенні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, в організаційно-управлінській діяльності підрозділів правоохоронних органів, а також у діяльності правозахисних та інших організацій і установ. Під інформаційно-аналітичними системами пропонується розуміти комплекс програмних продуктів та науково-технічних засобів, що забезпечують пошук інформації про певні об'єкти в численних базах даних (частіше інтегрованих до ІБнД), об'єднують її за належністю до одного об'єкта, а також установлюють зв'язки між різними об'єктами, які мають однакові параметри, і подають її у зручній, добре сприйнятій формі, з використанням можливостей, реалізованих у певній системі. Інформаційно-аналітичні системи входять як підсистеми до інтегрованих інформаційних систем. Ідеальними умовами їх функціонування є: а) доступ до всього арсеналу інформації стосовно певних об'єктів; б) надійні засоби та методи обробки й подання результатів аналізу в доступній, зрозумілій формі.

ВИСНОВКИ

У **висновках** викладено головні результати дослідження та пропозиції щодо оптимізації інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів, які мають теоретичне та практичне значення й полягають у такому:

1. Виникнення в криміналістиці вчення про інформаційні системи, що призначені сприяти розслідуванню злочинів, було викликане необхідністю оптимізації практики розслідування злочинів. Наявний дисбаланс між ученням та практикою розслідування є однією з проблем, вирішення якої дає новий якісний виток розвитку теорії криміналістики й практики розслідування злочинів. Історію та еволюцію вчення пропонується розглядати в контексті якісних змін, поділяючи на три етапи: перший – *кримінальна реєстрація*, коли визначальним для об'єктів обліку був їх зв'язок зі злочинною діяльністю; другий – *криміналістична реєстрація*, коли домінує цільове призначення обліків, а коло об'єктів розширюється за рахунок тих, що не пов'язані зі злочинами, утім сприяють їх розкриттю; третій – *інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів*, викликане потребою наукового осмислення застосування в розслідуванні злочинів даних різних за відомчою належністю та цільовим призначенням інформаційних систем.

2. Для назви вчення запропоновано термін "інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів", під яким розуміється вчення, предметом якого є знання про організацію та функціонування інформаційних систем незалежно від їх основного призначення та відомчої належності, порядок отримання облікової інформації та особливості її використання в розслідуванні

злочинів. Окреслено його предмет, завдання і систему, яка містить загальні положення та спеціальну частину.

3. Розглянуто зміст і визначено поняття кримінальної, криміналістичної та криміналістично значущої інформації. Доведено, що вони є результатами класифікації інформації за різними критеріями, а їх з'ясування сприяє вирішенню низки проблем теорії інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. Властивості інформації – кумулятивність, невичерпність, емерджентність, об'єктивність, достовірність, достатність, цінність, корисність – є визначальними у створенні та функціонуванні інформаційних систем.

4. Доведено, що орієнтуюча і доказова інформація є результатами класифікації за різними критеріями, тому їх некоректно протиставляти чи порівнювати. Конкретного значення (орієнтуючого чи іншого) вона набуває за умови залучення до виконання завдань. Доказова ж повинна відповідати вимогам, що ставляться до доказів. Однак, будучи доказом за одним фактом, вона може бути орієнтуючою за іншим. Під реєстраційною інформацією пропонується розуміти зафіксовану визначеним способом на відповідних носіях інформацію про об'єкти, що взяті на облік, достовірну й достатню для вирішення завдань, що стоять перед конкретною системою. Без залучення до виконання конкретних завдань вона є потенційною. Потенційною є будь-яка інформація, що не використовується для вирішення конкретних завдань, але здатна сприяти їх вирішенню.

5. З'ясовано питання, пов'язані з організацією і функціонуванням інформаційних систем, доведено, що всі вони мають подібну структуру і включають дві основні складові: інформаційні масиви й системи їх забезпечення. Виділено базову складову інформаційних систем, що містить інформацію про один об'єкт обліку, запропоновано називати її основною обліковою одиницею, дано авторське визначення її поняття. Показано, що будь-яка система відносно системи вищого рівня є підсистемою. Переглянуто форми обліку, форми й способи відображення інформації в реквізитах певних облікових одиниць.

6. Запропоновано класифікацію інформаційних систем за типами інформаційних ресурсів (документальні, фактографічні), за характером обробки інформації (автоматизовані та ручні), за ступенем автоматизації (з автоматизованою та автоматичною реєстрацією), за об'єднанням (локальні, інтегровані з розподіленими базами даних), за доступом до інформації, за формами обліку. Під інтегрованим банком даних пропонується розуміти складну інформаційну систему, яка становить сукупність окремих автоматизованих інформаційних систем (обліків, підсистем), що мають спільне застосування, високоорганізовану систему забезпечення й аналізу інформації з організацією доступу до інформації будь-якої його складової через одну адресу – його ядро.

7. Доведено, що геоінформаційні технології сприяють формуванню відповідей у зручній для сприйняття формі, з прив'язкою об'єктів обліку до

адресних чи географічних координат. Під геоінформаційними системами МВС розуміються інформаційні системи, що створюються завдяки інтеграції баз даних звичайних інформаційних систем, які функціонують у підрозділах МВС на визначеному рівні, з базами даних відповідної картографічної інформації з метою аналізу та подання інформації про певні об'єкти наочно в просторовому їх розташуванні на картах чи планах.

8. Обґрунтовано, що метод ідентифікації є стрижневим у роботі інформаційних систем і реалізується в трьох напрямках: для встановлення належності інформації до конкретного об'єкта; для ідентифікації об'єктів за їх проявами в минулому; для диференціації доступу до ресурсів системи. В інформаційних системах вона відбувається за допомогою ідентифікаторів, під якими розуміються призначені для відокремлення об'єкта від інших ознаки, назви, позначки, клейма, коди, номери й інші штучні утворення або власні ознаки, притаманні об'єктам матеріального світу, які поодинокі або в певній сукупності створюють умови їх ідентифікації.

9. Наголошено, що для використання як доказу інформації, отриманої з інформаційних систем, остання повинна відповідати вимогам, які ставляться до доказів. Інформаційні системи містять достовірну інформацію про певні властивості, стан або діяльність об'єктів обліку, достатню для вирішення завдань, що стоять перед системою. У ряді криміналістичних обліків вона є похідною від доказів (обліки слідів рук, викраденого майна, номерних речей, балістичні), що зумовлює безперечність її достовірності, достатності та й належності. Достатність і достовірність інформації з інших інформаційних систем установлюється в процесі розслідування. Допустимість досягається діями з її виявлення та вилучення. Вона може бути поданою у вигляді офіційної довідки як відповідь на запит або вилученою з інформаційної системи в процесі слідчого огляду, обшуку чи іншої слідчої дії.

10. Запропоновано нормативні акти, що регламентують функціонування інформаційних систем, класифікувати на три групи: закони, що взагалі регламентують облікову діяльність; нормативні акти, у яких визначаються обліки, що здійснюються певними підрозділами; накази й інструкції, що регламентують конкретні обліки. Зазначено, що вдосконалення правових основ означеної діяльності є важливим завданням, яке потребує вирішення. Запропоновано внести зміни до ст. ст. 2, 4, 7 та 21 Закону України "Про захист персональних даних", до ст. ст. 14-1, 32 КПК України.

11. Доведено, що криміналістичні обліки – це сукупність інформаційних систем, які створені та функціонують у правоохоронних органах з метою сприяння розкриттю злочинів. Запропоновано введення обліку "кримінальна справа", що уможливить інтеграцію обліків оперативно-розшукового призначення з іншими та сприятиме оптимізації роботи за нерозкритими злочинами.

12. Конкретизовано об'єкти криміналістичних обліків і підкреслено, що ними є злочини, люди (у тому числі їх трупи), а також різноманітні предмети матеріального світу, інформація стосовно яких вміщена в криміналістичну

інформаційну систему та призначена сприяти розкриттю злочинів. Інформація не є об'єктом обліку, а представляє об'єкт в певній системі. Сліди також є не об'єктами, а їх проявами, за якими вони беруться на облік з метою ідентифікації.

13. Запропоновано, класифікувати криміналістичні обліки: а) за відомчою належністю на обліки МВС, СБУ, інших правоохоронних органів; б) за зосередженням на міждержавні (Інтерпол, Європол, МІБ), центральні (рівень МВС – ДІТ, ДНДЕКЦ), регіональні – (рівень обласних ГУМВС, УМВС), місцеві – (рівень міськ-, райвідділів УМВС); в) за службовою належністю на обліки ДІТ, експертної служби, карного розшуку та інших служб; г) за безпосереднім цільовим призначенням на оперативно-розшукові, інформаційно-довідкові, довідково-допоміжні; дано їх визначення. Доведено, що криміналістичні інформаційні системи, так само як і інші, можна класифікувати за типами вміщених ресурсів, рівнем автоматизації, інтеграції та іншими критеріями.

14. Обґрунтовано, що дані інформаційних систем сьогодні є реальним резервом підвищення якості розслідування злочинів, запропоновано шляхи вдосконалення криміналістичних методик, визначено типові ситуації та алгоритми пошуку інформації про об'єкти в інформаційних системах.

15. Показано можливість аналізу баз даних інтегрованих інформаційних систем в автоматичному режимі. Доведено, що функція аналізу властива більшості підсистем, які здійснюють обробку даних, утім інформаційно-аналітичні інформаційні системи поряд з аналізом здійснюють синтез інформації. Під інформаційно-аналітичними системами пропонується розуміти комплекс програмних продуктів і науково-технічних засобів, що забезпечують пошук інформації про певні об'єкти в численних базах даних (частіше інтегрованих до ІБнД), об'єднують її за належністю до одного об'єкта, а також устанавлюють зв'язки між різними об'єктами, які мають однакові параметри, і подають її у зручній формі, з використанням можливостей, реалізованих у певній системі. Показано різницю між інформаційно-пошуковими та інформаційно-аналітичними інформаційними системами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монограф. / В.В. Бірюков. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2009. – 664 с.

Рецензії

1. *Іщенко А. В. Новий крок удосконалення знань з інформаційного забезпечення розслідування / А. В. Іщенко, І. П. Красюк // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. –*

Вип. 3.– С. 305 – 307.

2. Вехов В. Б. *Комплексное использование данных информационных систем – реальный резерв повышения эффективности расследования в современных условиях / В. Б. Вехов // Право і суспільство : наук. журнал. – Дніпропетровськ, 2010. – № 4. – С. 213 – 214.*

Статті в наукових фахових виданнях ВАК України

1. Бирюков В. В. Совершенствование форм – одно из условий унификации учетно-регистрационных систем / В. В. Бирюков // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 1999. – Вип. 3. – С. 135 – 142.

2. Бірюков В. В. Тенденції і перспективи використання комп'ютерних технологій у сучасній експертній практиці / В. В. Бірюков // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України : наук.-теорет. журнал. – Луганськ : РВВ ЛАВС ім. 10 річчя незалежності України, 2003. – Вип. 3. – С. 111 – 116.

3. Бірюков В. В. Информационная емкость следов отображений. Идентификационные поля / В. В. Бірюков // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України : наук.-теорет. журнал. – Луганськ : РВВ ЛАВС ім. 10 річчя незалежності України, 2004. – Вип. 4. – С. 129 – 134.

4. Бірюков В. В. Алгоритмизация расследования. Задачи и проблемы / В. В. Бірюков // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України : наук.-теорет. журнал. – Луганськ : РВВ ЛАВС ім. 10-річчя незалежності України, 2004. – Вип. 1. – С. 198 – 204.

5. Бірюков В. В. Документи – об'єкти обліково-реєстраційних систем. Формування обліків і використання даних, що в них містяться, у розкритті злочинів / В. В. Бирюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Спец. вип. № 1. – Ч. 1. – С. 40 – 42.

6. Бирюков В. В. Использование в расследовании данных учетно-регистрационных массивов об огнестрельном оружии и следах его применения / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2007. – Вип. 3. – С. 180 – 189.

7. Бірюков В. В. Обліки як джерела криміналістично значимої інформації при розслідуванні економічних злочинів / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2007. – Вип. 4. – С. 212 – 217.

8. Бірюков В. В. Криміналістично значима та оперативно-розшукова інформація. Їх зміст та співвідношення / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2007. – Спец. вип. № 2. – С. 14 – 22.

9. Бірюков В. В. Криміналістичне прогнозування і імовірність / В. В. Бірюков // Актуальні проблеми держави і права : Збірник наукових праць. – Одеса : Юридична література, 2007. – Вип. № 32. – С. 37 – 44.

10. Бірюков В. В. Теоретичні та практичні проблеми використання

обліково-реєстраційних даних в розслідуванні злочинів та напрямки їх усунення / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка : наук.-теорет. журнал. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2007. – Спец. вип. № 2, ч. 3. – С. 9 – 16.

11. Бірюков В. В. Ідентифікатори : поняття і сутність. Їх значення та використання під час розслідування злочинів / В. В. Бірюков // Криміналістичний вісник : [наук.-практ. зб. / голов. ред. Моїсєєв Є. та ін.] / ДНДЕКЦ МВС України ; КНУВС. – К. : Ін Юре, 2008. – № 2 (10). – С. 17 – 23.

12. Бірюков В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування. Поняття та терміни / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2008. – Вип. 1. – С. 169 – 178.

13. Бірюков В. В. Ідентифікація: її роль у роботі інформаційних систем / В. В. Бірюков // Південноукраїнський правничий часопис. – Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 189 – 193.

14. Бірюков В. В. Властивості інформації: кумулятивність, розсіювання, адекватність, достовірність та достатність. Їх значення в інформаційно-довідковому забезпеченні розслідування злочинів / В. В. Бірюков // Південноукраїнський правничий часопис. – Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ. – 2008. – № 4. – С. 201 – 204.

15. Бірюков В. В. Основна облікова одиниця: її структура та місце в інформаційних системах / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2008. – Вип. 3 – С. 199 – 206.

16. Бірюков В. В. Облікова інформація в розслідуванні. Загальна структура та класифікація інформаційних систем / В. В. Бірюков // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – Вип. 3. – С. 339 – 346.

17. Бірюков В. В. Криміналістичні обліки: поняття та основи класифікації / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2009. – Вип. 1 – С. 184 – 194.

18. Бірюков В. В. Інтеграція інформаційних систем – реальний шлях вдосконалення інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів / В. В. Бірюков // Право і суспільство : наук. журнал. – Дніпропетровськ, 2009. – № 1. – С. 109 – 114.

19. Бірюков В. В. Способи та форми відображення інформації в сучасних інформаційних системах / В. В. Бірюков // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – Вип. 44. – С. 79 – 86.

20. Бірюков В. В. Правові засади створення і функціонування криміналістичних та інших інформаційних систем МВС України / В. В. Бірюков // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2009. – № 4. – С. 163 – 170.

21. Бірюков В. В. Реєстраційна інформація: поняття та зміст / В. В.

Бірюков // Право і безпека: наук. журнал. – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2009. – № 1. – С. 66 – 71.

22. Бірюков В. В. Кулегільзотеки. Сучасний стан та можливості використання в розслідуванні злочинів / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2009. – Вип. 3. – С. 174 – 181.

23. Бірюков В. В. Сучасні можливості аналізу інформації баз та банків даних автоматизованих інформаційних систем у діяльності з розкриття злочинів / В. В. Бірюков // Криміналістичний вісник : [наук.-практ. зб. / голов. ред. Моїсеєв Є. та ін.] / ДНДЕКЦ МВС України ; КНУВС. – К. : Державне підприємство "Друкарня МВС України", 2009. – № 2 (12). – С. 66 – 72.

24. Бірюков В. В. Сучасні інформаційні системи підрозділів експертно-криміналістичної служби МВС України / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2009. – Вип. 4. – С. 201 – 211.

25. Бірюков В. В. Роль та місце інформації що міститься сучасних ІС та АІС в процесі розслідування / В. В. Бірюков // Криміналістика и судебная экспертиза : межвед. науч.-метод. сб. – К. : Министерство юстиции Украины, 2009. – Вып. 55. – С. 87 – 94.

26. Бірюков В. В. Геоінформаційні технології. Їх місце в інформаційно-довідковому забезпеченні розслідування злочинів / В. В. Бірюков // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського : наук. журнал. Серія "Юридичні науки". Том 22 (61). № 2. – Сімферополь, 2009. – С. 296 – 301.

27. Бірюков В. В. Сучасні криміналістичні інформаційні системи міжнародних організацій по протидії міждержавній злочинності та можливості їх використання в розслідуванні злочинів / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2009. – Спец. вип. № 4. – С. 201 – 211.

28. Бірюков В. В. Обліки. Основи класифікації інформаційно-пошукових систем МВС та інших відомств / В. В. Бірюков // Право і суспільство : наук. журнал. – Дніпропетровськ, 2009. – № 6. – С. 112 – 116.

29. Бірюков В. В. Доказове значення інформації отриманої з сучасних інформаційних систем / В. В. Бірюков // Форум права : електронне наукове фахове видання. – Х., 2009. – № 3. – С. 60 – 66. – Режим доступу до журн. : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09bvviic.pdf>

30. Бірюков В. В. Колекції – складові криміналістичних інформаційних систем. Їх місце в діяльності підрозділів експертної служби / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – Вип. 3. – С. 221 – 226.

31. Бірюков В. В. Эволюция теории и понятийного аппарата учения в котором рассматриваются вопросы использования данных информационных систем в расследовании преступлений / В. В. Бірюков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – Сп.

вип. 1. – С. 221–226.

Авторські свідоцтва

1. Свідоцтво про авторське право на твір № 36292 Україна. Інтерактивний навчальний посібник : "Информационно-справочное обеспечение расследования преступлений" / Бірюков В.В. - Зареєстр. 27.12.2010.

2. Свідоцтво про авторське право на твір № 36294 Україна. Електронний навчальний посібник : "Криміналістична трасологія у схемах" / Бірюков В.В. - Зареєстр. 27.12.2010.

3. Свідоцтво про авторське право на твір № 36293 Україна. Електронний навчальний посібник з криміналістичного зброєзнавства : "Вогнепальна зброя" / Бірюков В.В. - Зареєстр. 27.12.2010.

4. Свідоцтво про авторське право на твір № 36289 Україна. Навчальний посібник : "Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів" / Бірюков В.В. - Зареєстр. 27.12.2010.

5. Свідоцтво про авторське право на твір № 19810 Україна. Робоче місце експерта з дактилоскопічних досліджень : інформаційно-довідкова програма / Ю. О. Мазниченко, В. В. Бірюков та ін. ; заявник і власник Київський національний університет внутр. справ. - Зареєстр. 07.03.2007.

Навчальні посібники

1. Бірюков В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: навч. посіб. / В. В. Бірюков. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2009. – 112 с.

2. Бірюков, В. В. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із виготовленням і збутом підроблених грошей : навч. посіб. / В. В. Бірюков, Т. П. Бірюкова. – 2-е вид. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. – 352 с.

3. Бірюков, В. В. Криміналістичне документознавство : практич. посіб. / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Бірюкова, К. М. Ковальов ; [за заг. ред. В. В. Бірюкова]. – К. : Вид. Паливода А. В., 2007. – 332 с.

Опубліковані статті, тези виступів, у яких додатково відображено наукові результати дисертації

1. Бірюков В. В. Автоматизация деятельности эксперта. Современные экспертные системы / В. В. Бірюков // Матеріали науково-практичної конференції "Актуальні проблеми досудового слідства". – Сімферополь, 2003. – С. 123 – 129.

2. Бірюков В. В. Загальна структура розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин / В. В. Бірюков // Проблеми розкриття та розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції 30 жовтня 2003 року. – Донецьк, 2004. - С. 59 - 64.

3. Бірюков В.В. Фиксация доказательств. Криминалистический и процессуальный аспекты / В.В. Бірюков // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України: наук. теоретич. журнал. – Луганськ: РВВ ЛАВС ім. 10 річчя незалежності України, 2005. – Сп. Вип. 2. – С. 52–57.

4. Бірюков В.В. Дактилоскопическая регистрация : проблемы прошлого и настоящего / В.В. Бірюков // Использование дактилоскопической информации в раскрытии и расследовании преступлений : проблемы и пути совершенствования : Сб. матер. междунар. науч. – практ. конф. / ГНИЭКЦ МВД Украины. – К., 2005. – С. 57 – 63.

5. Бірюков В. В. Документы на бумажных носителях как носители криминалистически значимой информации, их идентификационное значение / В. В. Бірюков // Техническая экспертиза документов: проблемы и развитие : Сб. матер. междунар. науч.-практ. конф. (20 – 21 октября 2005 г., г. Киев) / Сост. Ковалев К. Н., Тимофеева Т. В. – К. : ИПЦ МВД Украины, 2006. – С. 33 – 38.

6. Бірюков В. В. Современные проблемы использования учетно-регистрационных данных в расследовании / В. В. Бірюков // Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики : Межвуз. сб. науч. тр. Вып. № 6. – Омск : Омская академия МВД РФ, 2007. – С. 111 – 116.

7. Бірюков В. В. Информационно-справочное обеспечение расследования и криминалистическая регистрация: вопросы теории и практики / В. В. Бірюков // Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. / отв. ред. д-р юрид. наук. проф. Г. Н. Мухин ; М-во внутр. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск : Академия МВД Респ. Беларусь, 2007. – Вып. 5. – С. 98 – 105.

8. Бірюков В. В. Криминалистические учеты документов на бумажных носителях подразделений НИЭКЦ МВД Украины // Современные проблемы теории и практики криминалистического исследования документов : тез. докл. и сообщ. междунар. науч.-практ. конф. / Н. Н. Шведова (отв. ред), Т. А. Беева (отв. секр.), Т. И. Исмагова, С. Е. Казакова, Т. Г. Шаова, В. Е. Ляпичев. – Волгоград : ВА МВД России, 2007. – С. 35 – 38.

9. Бірюков В. В. Информация в расследовании. Сущность и значение / В. В. Бірюков // Сучасні проблеми тенденції та перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи : матер. міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої ювілею М. В. Салтєвського. – Х. : ХНУВС, 2007. – С. 57 – 69.

10. Бірюков В. В. Использование учетно-регистрационных данных в расследовании преступлений в сфере экономики / В. В. Бірюков // Теория и практика обеспечения экономической безопасности : сб. науч. тр. – Волгоград : ВА МВД России, 2008. – С. 14 – 18.

11. Бірюков В. В. Первинні та похідні документи. Їх місце в сучасних інформаційних системах / В. В. Бірюков // Криміналістика у протидії злочинності: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовтня 2009 року). Видання, присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського національного

університету внутрішніх справ. – К. : Хай Тек Прес, 2009. – С. 86 – 89.

12. Бірюков В.В. Процесуальне значення інформації, що містять інформаційні системи, та правові засади їх створення і функціонування / Бірюков В.В. // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства: Матер. круглого столу (29 – 30 травня 2009 р., Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2010. – С. 10–12.

13. Бірюков В. В. Аналіз інформації баз та банків даних – одна з дійових функцій сучасних автоматизованих інформаційних систем / В. В. Бірюков // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Всеукр. наук.-практ. конф., 30 жовтня 2009 року, Запоріжжя : матер. : у 2 ч. – Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2009. – Ч. 1. – С. 115 – 118.

14. Бірюков В.В. Процесуальний статус інформації сучасних криміналістичних та інших інформаційних систем / В. В. Бірюков // Національні інтереси та проблеми забезпечення безпеки України : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (5-6 листопада 2009 року) – Кіровоград, 2009. - С. 35 – 37.

15. Бірюков В.В. Криміналістичне вчення «інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів» - сучасний стан і перспективи розвитку / В. В. Бірюков // Судова експертиза. Сучасний стан і перспективи розвитку : тези доповідей - К. : Міністерство юстиції України, 2010 – С. 114-118

16. Бірюков В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: історія і сучасність / В. В. Бірюков // Криміналістика XXI століття : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 листоп. 2010 р. – Х. : Право, 2010. – С. 93 – 95.

АНОТАЦІЯ

Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: проблеми теорії і практики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2011.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретичних і практичних питань використання потенціалу сучасних інформаційних систем у розслідуванні злочинів. Проаналізовано еволюцію вчення, його термінологію і понятійний апарат. Показано взаємозалежність теорії та практичної діяльності, загального розвитку наукової думки та науково-технічного прогресу. Доведено необхідність концептуального перегляду його теорії, предмета, термінології та понятійного апарату. Констатовано, що незалежно від основного цільового призначення та відомчої належності в значній кількості інформаційних систем на облік узято ті самі об'єкти, що складає умови для використання їх потенціалу в розслідуванні злочинів і створення інтегрованих інформаційних

систем. Окреслено шляхи вдосконалення криміналістичних методик, показано можливості аналізу баз даних інтегрованих інформаційних систем підсистемами аналізу та пошуку. Розглянуто процесуальний статус реєстраційної інформації в розслідуванні злочинів та правове підґрунтя функціонування інформаційних систем, висловлено пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: інформація, об'єкти обліку, реєстраційна інформація, докази, бази даних, криміналістичні обліки, інформаційні системи, інтегровані інформаційні системи, інформаційно-аналітичні системи.

АННОТАЦІЯ

Бирюков В.В. Информационно-справочное обеспечение расследования преступлений: проблемы теории и практики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2011.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических вопросов использования потенциала современных информационных систем в расследовании преступлений. В ней впервые с использованием современных методов познания, достижений научно-технического прогресса и научной мысли исследуются проблемы теории и практики информационно-справочного обеспечения расследования преступлений, предлагается авторское видение их разрешения.

В работе анализируются эволюция и современное состояние учения, терминологии и понятийного аппарата. Доказывается необходимость концептуального пересмотра его теории, предмета, совершенствования терминологии и понятийного аппарата. На основании результатов анализа научной мысли, анкетирования работников правоохранительных органов и научно-педагогического состава констатируется, что в процессе расследования возникает необходимость в использовании данных информационных систем независимо от их основного назначения и ведомственной принадлежности. Предлагается для названия учения использовать термин "информационно-справочное обеспечение расследования преступлений", формулируется авторское определение его понятия, рассматриваются предмет, система, задачи.

Приводятся основные классификации и свойства информации, формулируются авторские определения понятий криминальной, криминалистической, криминалистически значимой и регистрационной информации, показывается их взаимосвязь, основные свойства и значение для развития учения.

Рассматриваются принципы построения информационных систем, подчеркивается, что все они имеют подобную структуру и включают две основные составляющие – информационные массивы и системы их

обеспечения. Констатируется, что независимо от основного целевого назначения и ведомственной принадлежности в значительном количестве информационных систем на учет взяты те же объекты, что создает условия для использования их потенциала в расследовании преступлений и создания интегрированных информационных систем, приводятся их классификации. Раскрывается значение интеграции, даются авторские определения понятий интегрированного банка данных, геоинформационных систем МВД, рассматривается роль и значение идентификации в работе информационных систем.

Констатируется, что основным критерием отличия криминалистических информационных систем является их целевое назначение – содействовать раскрытию преступлений. Даются их классификации по территориальности, служебной принадлежности, доступу к информации. По непосредственному целевому назначению предлагается их классифицировать на оперативно-розыскные, информационно-справочные и справочно-вспомогательные, даются определения их понятий. Приводятся определение и классификации объектов криминалистических учетов. Показывается, что в учетах оперативно-розыскного назначения регистрируются неизвестные объекты по их известным отображениям (следам).

Рассматривается процессуальный статус регистрационной информации в расследовании преступлений и правовые основания функционирования информационных систем, вносятся предложения по их совершенствованию.

Обосновывается, что использование потенциала современных информационных систем является реальным резервом повышения качества расследования преступлений. Необходимость использования регистрационной информации для установления определенных объектов и фактов в процессе расследования преступлений зависит от конкретной следственной ситуации, предлагаются пути совершенствования криминалистических методик расследования преступлений с учетом потенциальных возможностей информационных систем независимо от их основного целевого назначения и ведомственной принадлежности. Предлагаются также алгоритмы поиска необходимой информации об объектах в информационных системах.

Обосновывается возможность и целесообразность анализа баз данных интегрированных информационных систем в автоматическом режиме. Показывается, что функция анализа присуща большинству подсистем обработки данных. Дается определение информационно-аналитических систем, показывается их отличие от информационно-поисковых, определяется их место в интегрированных информационных системах.

Ключевые слова: информация, объекты учета, регистрационная информация, доказательства, базы данных, криминалистические учеты, информационные системы, интегрированные информационные системы, информационно-аналитические системы.

SUMMARY

Biryukov V.V. Informatively certificate providing of investigation of crimes: problems of theory and practice. – *Manuscript.*

The dissertation for obtaining the scientific degree of doctor of law in speciality 12.00.09 – criminal process and criminalistics; court expertise; operative-research activity. – The National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2011.

The dissertation is sacred to research of theoretical and practical questions of the use of potential of the modern informative systems in investigation of crimes. The evolution of studies, its terminology and concept vehicle, is analyses. Interdependence of theory is shown with practical activity, general development of scientific thought and scientific and technical progress. The necessity of conceptual revision of theory of studies, expansion of its object, perfection of terminology and concept vehicle is well-proven. Established, that regardless of the basic having a special purpose setting and department belonging the same objects are registered in the far of the informative systems, that folds terms to the use of their potential in investigation of crimes and to creation of the computer-integrated informative systems. The ways of perfection of criminalistics methods are outlined, possibilities of analysis of bases of these computer-integrated informative systems are shown by the subsystems of analysis and search. Judicial status of registration information in investigation of crimes and legal soil of functioning of the informative systems is considered, suggestions of their perfection are offered.

Keywords: information, objects of account, registration information, proofs, databases, criminalistics accounts, informative systems, computer-integrated informative systems, analytical informative systems.